

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

ISSN 2219-2654

**ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ**

Збірник наукових праць

№3(38) 2015

Севєродонецьк 2015

Key words: migration, internally displaced persons, adaptation, isolation, deprivation, personality.

Сірко Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології психологічного факультету Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

УДК 159.963.9.163.

Сірко Р. І.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДО ПРАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ

В статті досліджуються проблеми професійної підготовки спеціалістів з практичної психології у спеціалізованих навчальних закладах системи ДСНС. Аналізується зміст навчального плану та базових навчальних програм, розроблених автором.

Ключові слова: навчальна програма, юридична психологія, експериментальна психологія, професійно-екстремальна підготовка.

Постановка проблеми. Актуальність вирішення проблеми професійної підготовки спеціалістів з практичної психології до діяльності в особливих умовах зумовлена збільшенням екстремальних ситуацій в Україні, їхнього рівня складності. Стихійні лиха, техногенні катастрофи, масові заворушення, підривна діяльність терористичних організацій загрожують нормальному функціонуванню суспільства і призводять до гострих психічних захворювань та ризиків нервової системи людей. Саме тому одним із пріоритетів державної політики у сфері цивільного захисту є вирішення проблеми доступності психологічної допомоги для різних верств населення, які потерпіли від наслідків надзвичайних ситуацій. Внаслідок цього постала загальна необхідність у великій кількості психологів і соціальних працівників, які, в свою чергу, мають отримати психологічні знання як із загальних психологічних, так і спеціальних екстремально-психологічних дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що проблемі фахівця, задіяного в екстремальних умовах діяльності приділяється достатня увага [1,2,3,4,5,8,11,12]. Розглядаються особливості поведінки людини у надзвичайних ситуаціях різного типу техногенних та природних катастроф [4, 8]; вивчається аспекти поведінки людини при терористичних актах та паніки у натовпі [1,2,12]; аналізуються психотравмуючі чинники та їх вплив на психіку індивіда в екстремальних умовах [1,2,3,5,6,12]; досліджуються психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності персоналу при виконанні задач в умовах, що потребують граничної мобілізації фізичних психологічних та моральних якостей особистості [2,7,10,11,12,14]; вивчаються психічні стани (страх, фобії, висотна ейфорія, апатії, тощо), які виникають у фахівців у надзвичайних ситуаціях [1,3]; розробляються методи регуляції і саморегуляції психічних станів у екстремальних умовах [9,12]; аналізуються стрес-фактори, які впливають на ефективність професійної діяльності [1,3,5,9,12]; впроваджують новітні технології у психологічну екстремальну підготовку працівників [2,7,9,10,12,14].

У той же час проблемі підготовки практичного психолога відводиться недостатнє місце в психолого-педагогічній літературі. Існують лише окремі дослідження, в яких ставиться дана проблема [12,13,15]. На сьогоднішній день відсутній системний підхід до підготовки психолога, не розроблені концептуально-дидактичні і змістовно-операційні положення щодо формування змісту предметів і курсів підготовки фахівців; у методологічному плані погано представлена психологічна практика; недостатня якість практично-прикладних знань, які він отримує у навчальному закладі; при формуванні навчальних планів не в повній мірі враховуються сучасні інтерактивні технології; не розроблена психограма професії «психологія діяльності у особливих умовах»; майже не вивчені функції психолога при професійно-екстремальній діяльності. Окрім того недостатньо враховується специфіка діяльності майбутніх фахівців системи ДСНС, не представлені методики розвитку професійно-прикладних психічних якостей спеціаліста, недостатньо функціонує система соціально-психологічної служби, не представлені шляхи її розвитку у вищих навчальних програмах і курсах в професійно-екстремальній підготовці практичних психологів до діяльності в особливих умовах.

Мета статті - розробка та апробація в учбовому процесі навчальних програм і курсів в професійно-екстремальній підготовці практичних психологів до діяльності в особливих умовах.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження.

Методи дослідження. Теоретичне узагальнення психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури з проблем підготовки фахівців-психологів та аналіз навчальних програм.

Розроблена нами концепція професійної підготовки практичних психологів була використана при розробці педагогічного забезпечення навчального процесу у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Навчальний план професійної підготовки бакалаврів практичних психологів для Державної служби України з надзвичайних ситуацій має наукове обґрунтування і забезпечує системну основну підготовку до екстремальних умов діяльності. Плани для напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та спеціальності 7.03010301 та 8.03010301 освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст» та «магістр», розроблені особисто автором, навчально-перевірені впродовж восьми років підготовки практичних психологів у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. Він включає в себе дисципліни, що забезпечують блоки гуманітарної та соціально-економічної підготовки, природничо-наукової підготовки, професійної та практичної підготовки, дисципліни самостійного та вільного вибору студентів.

Принципи відбору змісту навчання курсантів і студентів майбутніх практичних психологів у ВНЗ ДСНС України визначається набором дисциплін, які мають бути засвоєні в процесі навчання і які би забезпечили формування у них професійних установок, позитивної мотивації до даного виду діяльності, навички професійного спілкування, методи аутотренінгу, створення ситуації самооцінки і взаємооцінки для уміння адекватно оцінити себе, колеґ та інших людей.

Надання психологічної допомоги різним верстам населення вимагає від практичного психолога як глибоких теоретичних знань з багатьох професійних психологічних дисциплін, таких як «Вступ до спеціальності», «Загальна психологія», «Педагогіка», «Експериментальна психологія», «Історія психології», «Вікова психологія», «Соціальна психологія», «Неархивна психологія», «Психодіагностика» та інші, так і зі спеціальних дисциплін, які пов'язані з

екстремальним характером діяльності: «Професійна підготовка до дій в екстремальних умовах», «Психологічна підготовка фахівців в надзвичайних ситуаціях», «Юридична психологія», «Психологія посттравматичної реабілітації», «Психологія кризових ситуацій», «Екстремальна психологія», «Військова психологія», «Психологія посттравматичної реабілітації».

Навчальний курс «Юридична психологія» дає курсантам необхідні знання про теоретичні основи правоохоронної, слідчої та судової діяльності. Вищевказаний предмет спрямований на формування у студентів та курсантів професійної самосвідомості щодо використання психологічних знань із системи правовідносин при вирішенні професійних завдань. Основними завданнями розробленого нами курсу є формування у слухачів уявлень про юридичну психологію, ознайомлення з проблемами правоохоронної та правотворчої діяльності.

Студенти набувають знань з історії становлення юридичної психології, структури її як науки, її місця в системі психологічних дисциплін, її пізнавально-аналітичних аспектів. Аналізуються також структура особистості працівників правоохоронних органів, їх емоційно-вольова сфера, система мотивації, специфіка спілкування. Так, вивчаються професіограма судді, слідчого, адвоката, прокурора, експерта-криміналіста та інших. Значна увага приділяється психологічним аспектам громадського судочинства, окремим слідчим діям, судово-психологічній експертизі.

Предмет дає також необхідну інформацію про психологічну характеристику дій працівників правоохоронних органів в екстремальних ситуаціях і цій проблемі відводиться значне місце в структурі викладу матеріалу. Зокрема, аналізується характер і види екстремальних ситуацій, їх вплив на особистість працівників правоохоронних органів. Вивчаються етапи їх психологічної підготовки, формуються уміння надавати психологічну допомогу населенню. Розглядаються масовидні форми поведінки людей, що перебувають в зоні соціальних катастроф, таких як революція, масові заворушення, терористичні акти, та аналізуються шляхи попередження паніки, особливості проведення переговорів з терористами.

Окремо у даному курсі розглядається питання кримінальної психології в системі правознавства. Ці питання спрямовані на вивчення аспектів злочинності як соціально-психологічного явища, аналізуються психологічні особливості окремих видів злочинців, психологічні механізми злочину.

Одна з тем присвячена вивченню психології особи злочинця. Так, аналізуються структура особистості як суб'єкту злочину, досліджується його кримінально-психологічний портрет за соціально-демографічними, кримінально-правовими, статусно-рольовими, морально-психологічними ознаками. Курсанти та студенти отримують знання з проблем психічних процесів, станів, соціальної спрямованості, здібностей, характеру та темпераменту правопорушника. Розглядається процес формування особистості злочинця та його типологія, вивчається соціально-психологічний портрет серійних вбивць, маніяків, аферистів, шулерів та професійних гравців, крадіїв, кілерів та інших. При розгляді проблеми типології особистості злочинця вивчаються її класифікації, які приводяться в сучасній юридичній та психологічній літературі. Окрема увага приділяється послідовно-криміногенній, ситуативно-криміногенній, ситуативному типу та видам злочину, мотивації та меті злочину, способу вчинення та підготовки до злочину.

Також детально аналізуються соціально-психологічні чинники виникнення і організації злочинної групи, їх кримінально-психологічні характеристики. Глибоко розглядаються види злочинних груп, такі як: група осіб без попередньої змови, організована група, злочинна організація, банда, терористична група, воєнізоване та збройне формування, професійна злочинна група неповнолітніх, сімейно-побутові групи, групи осіб без певного місця проживання та роду занять, групи неповнолітніх за складом і часом. Розглядаються особливості групових злочинів, таких як: злочини «білих комірців», урядові злочини (вчинені державою), організована економічна злочинність (мафіозні угруповання). Вивчається в психологічному аспекті рольовий розподіл та структура примітивної групи, де визначаються ролі: «авторитет», «голова», «підлабузник», «маріонетка», «блазень», «шістка», «забіті». Значна увага приділяється злочинним діям групи – груповому нападу, порушенню громадянського порядку, розвідувально-підривної та терористичній діяльності.

Предмет «Юридична психологія» дає курсантам та студентам необхідну інформацію про психологічні проблеми організованої злочинності, її ознак як кримінально-психологічного явища. Розглядаються також основні тенденції організованої злочинності, такі як: постійне збільшення організованих злочинних груп, їх трьохрівнева структура, контроль тіньової економіки, легалізація і прикриття, відмивання злочинних коштів, застосування вогнепальної зброї, убивства на замовлення, національно-етнічні ознаки, наявність міжнародних зв'язків.

Вивчаються також інформативні психологічні характеристики кримінальної організованості, такі як: згуртованість на емоційно-почуттєвому та змістовно-раціональному рівнях; функціонально-рольова структура: ініціативно-планувальна, інформаційно-аналітична, розпорядно-управлінська, виконавча, матеріально-фінансова, охоронно-захисна, підготовчовиховна.

Окремим аспектом у вищезазначеному курсі розглядається тема психології злочинності неповнолітніх. При цьому аналізуються основні психологічні новоутворення особистості неповнолітнього злочинця, зокрема його спрямованість, механізми регуляції поведінки, соціальні девіації, вікові кризи та їх вплив на делінквенту та девіантну поведінку, субкультура неповнолітніх та її вплив на здійснення злочину.

В практичному плані студенти та курсанти оволодівають методами експериментального дослідження явищ, пов'язаних з юридичною психологією, та технікам їх використання. Особливу увагу приділяється вивченню методу психологічної експертизи, її предмету і компетенції, структурі та методам проведення, підставам для призначення. Вивчаються види психологічної експертизи, такі як: експертиза неповнолітніх; експертиза особистих властивостей; експертиза основних мотивів поведінки, експертиза особливих емоційних станів – афекту, тощо; комплексна судово-психологічна експертиза, психолого-психіатрична експертиза, психолого-технічна експертиза, психолого-лінгвістична експертиза, психолого-педагогічна експертиза.

Даний курс спрямований також на оволодіння знаннями щодо психологічної структури жертви злочину, її характеру та поведінки; розмірам, особливостям та наслідкам заподіяної шкоди; індивідуально-психологічним характеристикам, які підвищують ймовірність вчинення злочину. Аналізуються види жертв, такі як: індивідуальні, групові, разові, епізодичні, стійкі, правомірні, неправомірні, офіційно-визнані, латентні, уявні, випадкові. Розглядається віктимні характеристики жертви злочину: вік, стать, освіта, фізичний та розумовий розвиток, фізіологічний стан, дефекти пізнавальних психічних процесів, емоційна

неврівноваженість, наркотична та алкогольна залежність, аморальна спрямованість, акцентуації характеру за істероїдним та збудливим типом.

Значна увага приділяється такому розділу як пенітенціарна психологія, яка вивчає соціально-психологічні особливості засуджених як об'єкту кримінально-виконавчого впливу. Розглядається класифікація психічних станів, які виникають у осіб позбавлених волі, стадії їх адаптації до умов ув'язнення, так звана «тюремна криза» та її вплив на психіку, кримінальна субкультура. Детально вивчається соціально-психологічна характеристика рецидивістів; вивчаються основні риси характеру, такі як: паразитизм, вимагаюча поведінка, тощо; особливості та прогноз їх виправлення. Аналізується колектив та його роль у виправленні засуджених до позбавлення волі, особливості міжгрупових та міжособистісних відносин засуджених.

Окрім знань з екстремальних видів діяльності, студенти та курсанти мають володіти знаннями з основних психологічних дисциплін, і важливу роль в формуванні спеціаліста відіграє курс «Експериментальна психологія», призначений для отримання теоретичних знань та практичних умінь і навичок з основних проблем, напрямків і методів експериментального дослідження особистості та групи, його етичних принципів та закономірностей побудови експерименту.

Перш за все, даний курс має на меті сформувати у курсантів і студентів знання з історії становлення експериментальної психології як науки; проблеми експерименту як методу емпіричних досліджень; видів психологічного дослідження; його етапів; процедури планування та проведення; класифікації психологічних методів. Значна увага при вивченні предмету приділяється дослідницьким стратегіям, які існують в експериментальній психології, зокрема, дескриптивній, кореляційній, маніпулятивній та їх категоріальним поняттям. Аналізується опитування як один з основних методів дескриптивної стратегії та його різновиди, спостереження та його аспекти. При вивченні кореляційної стратегії акцент робиться на кореляційному, факторному і дисперсійному аналізах, які передбачають установлення закономірного зв'язку між досліджуваними явищами. При розгляді маніпулятивної стратегії акцент робиться на казуальному зв'язку між явищами.

Студенти та курсанти отримують також знання зі специфіки експериментального спілкування, його моделей та ефектів; структури особистості експериментатора, його впливу на хід експерименту, модальних характеристик об'єкту експерименту, особистості або групи; їх діяльності та дії в експерименті; психологічні консультації.

Детально розглядається проблеми вибірки гіпотез, змінних квазіексперименту, нормативів експериментальної діяльності. Розглядається рандомізована вибірка, яка забезпечує рівну вірогідність включення в експеримент кожного учасника.

В процесі вивчення курсу студенти та курсанти оволодівають знаннями про стратегії контролю так званої незалежної варіативності, змінної, якою експериментатор може маніпулювати та побічних змінних, що знижують частоту отриманих даних, джерела їх виникнення та характеристики. Аналізуються основні засоби маніпулювання незалежними змінними.

Розглядаються також побічні змінні, пов'язані з особливостями експериментатора та обстежуваних, які реально впливають на результати дослідження. В теоретичному плані детально аналізуються також особистісні само-оцінювальні шкали, опитувальники, батареї тестових методик. Вивчаються побічні ефекти, пов'язані з соціальною взаємодією

експериментатора і обстежуваних, якими являються: ставлення досліджуваного до експерименту та експериментатора, його мотивація. Детально описуються реактивні ефекти, що виникають при проведенні експериментального дослідження та методи їх усунення.

Дається соціально-психологічна характеристика респондентів та виділяються їх типи. Слухачі отримують також знання пов'язані з просторово-часовою організацією експерименту, порядком його проведення, стратегією контролю побічних змінних, основних груп експериментальних планів.

У процесі засвоєння курсу майбутні фахівців-психологи у практичному плані повинні: навчитися проводити психологічні спостереження та психологічний експеримент; оволодіти методами психометричної оцінки як психодіагностичного засобу; вміти інтерпретувати та оформляти результати наукового дослідження.

Розглядаючи тему «Планування експерименту» слухачі дізнаються про класифікації експериментальних планів, їх види, методи опрацювання результатів експерименту; характеристики експериментальних і контрольних груп. Проаналізовані експериментальні плани істинних експериментів, у яких є незначна загроза зовнішньої і внутрішньої валідності. Отримуються також знання про планування експерименту з рандомізованими та корельованими парами, співвідношення експериментальної та контрольної груп. Вивчаються також експериментальні інтраіндивідуальні плани з повторюваними вимірюваннями залежної змінної, їх переваги і обмеження. Розглядаються прийоми контролю побічної варіативності, такі як: контра-балансування та його варіанти – інтрасуб'єктивний, інтрагруповий, рандомізований.

Вивчаються моделі експериментів різних типів. Майбутні практичні психологи з доекспериментальних та квазіекспериментальних планів та їх основних ознак – еквівалентності досліджуваних груп, низького рівня контролю загроз валідності, неможливості висновку про однозначний казуальний зв'язок між явищами, що вивчаються. Аналізуються також доекспериментальні плани поодинокого випадку, плани з попереднім та підсумковим тестуванням, план для двох нееквівалентних груп з тестуванням після випробування та квазіекспериментальний план та його варіанти: план часових серій, еквівалентних часових серій, план з попереднім та підсумковим вимірами у різних групах, варіант, коли аналогом незалежної змінної є змінна, за якою встановлюється нееквівалентність груп.

Приділяється увага факторному плану, характеристиці його змінних та параметрам оточення при проведенні експерименту, його перевагам і недолікам. Значна увага при вивченні предмету приділяється кореляційному дослідженню та його вимірам – кореляційному зв'язку, типу, змінним, коефіцієнтам кореляції та детермінації, плануванню дослідження та його видам – лонгітудному, структурному та структурно-лонгітудному. Деякі з тем курсу присвячені неекспериментальним дослідженням, таким як: спостереження, біографічний метод, аналіз продуктів діяльності, архівний метод, бесіда, інтерв'ю, анкетування, стандартизованим опитувальникам та тестам.

На практичних заняттях майбутні спеціалісти-психологи вчаться: проводити психологічні спостереження; організувати та проводити психологічний експеримент; методам психометричної оцінки психодіагностичного засобу; умінню інтерпретувати та оформляти результати наукового дослідження.

Висновки. Професійна підготовка психологів до екстремальних умов діяльності визначається нами як комплексний вид підготовки, який поєднує професійне вивчення

класичних психологічних дисциплін зі спеціальним навчанням, поєднаним зі специфікою діяльності у екстремальних умовах. Запропоновані нами складові системи змістовно-методичного забезпечення підготовки психологів для практичної роботи містять: авторські програми дисциплін «Юридична психологія» та «Експериментальна психологія», їх удосконалений зміст. Оволодіння вищевказаним матеріалом допоможе майбутньому фахівцю узагальнити та систематизувати набуті знання і озброїти його методиками для практичної діяльності.

Література

1. Варій М.Й., Козяр М.М., Коваль М.С. Військова психологія і педагогіка: Посібник / За заг.ред.М.Й.Варія. – Львів: Вид-во «Сполом», 2003. – 624с.
2. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях. – Львів: «СПОЛОМ», 2004. – 376с.
3. Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях. – М.: Политиздат, 1989. – 304 с.
4. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960с.
5. Самонов А.П., Вяткин Б.А. Психологическая подготовка пожарных. – Пермь: Кн. изд-во, 1975.- 47с.
6. Столяренко А.М. Экстремальная психопедагогика. – М.: ЮНІТІ-ДАНА, 2002. – 607с.
7. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС: Підручник / За заг.ред.В.П.Садкового. – Х.:УЦЗУ, 2009. – 244с.
8. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях. – Ростов н/Д : Феникс, 2005. – 315с.
9. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально-методичний посібник / За ред. Г.П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. – 430 с.
10. Психологічне забезпечення професійної діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: [навчальний посібник] / Микола Андрійович Кришталь. – Черкаси: Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобіля, 2011. – 226с.
11. Психологія екстремальних ситуацій для спасателів і пожарних / Под общ.ред. Ю.С.Шойгу. М:Смысл, 2007. – 319 с.
12. Психологія і педагогіка. Военная психология /Под ред.А.Г.Маклахова. – СПб: Питер, 2004. – 464с.
13. Рабочая книга практического психолога: пособие для специалистов, работающих с персоналом /под ред. А.А.Бодальова, А.А.Деркача, Л.Г.Лаптева. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2001. – 460 с.
14. Екстремальна психологія: Підручник / За заг.ред. проф.. О.В.Тімченка – К.: ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502с.
15. Школьная психологическая служба: вопросы теории практики/ И.В.Дубровина. – М.:Изд-во МГУ, 1991. – 202с.

Транслітерація

1. Variy M.Y., Kozyar M.M., Koval' M.S. Viys'kova psykhohohiya i pedahohika: Posibnyk/ Za zah.red.M.Y.Variya. – L'viv: Vyd-vo «Spolom», 2003. – 624s.
2. Kozyar M.M. Ekstremal'no-profesiyna pidhotovka do diyal'nosti u nadzvychaynykh sytuatsiyakh. – L'viv: «SPOLOM», 2004. – 376s.
3. Lebedev V.Y.Lychnost' v ekstremal'nykh uslovyiyakh. – M.: Polytyzdat, 1989. – 304 s.

4. Malkyna-Rykh Y.H. Ekstremal'nye situatsyy. – M.: Yzd-vo Eksmo, 2005. – 960s.
5. Samonov A.P., Vyatkin B.A. Psikhologicheskaya podgotovka pozharnykh. – Perm': Kn. yzd-vo, 1975. – 47s.
6. Stolyarenko A.M. Ekstremal'naya psikhopedahohyka. – M.: YuNITI-DANA, 2002. – 607s.
7. Osnovy psikhologichnoho zabezpechennya diyal'nosti MNS: Pidruchnyk / Za zah.red.V.P.Sadkovoho. – Kh.:UTsZU. 2009. – 244s.
8. Osypova A.A. Spravochnik psikhologa po rabote v kryzysnykh situatsyyakh. – Rostov n/D : Fenyks, 2005. – 315s.
9. Orhanizatsiya psikhologichnoyi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv Sukhoputnykh viys'k: Navchal'no-metodychnyy posibnyk / Za red. H.P. Vorobyova. – L'viv: ASV, 2012. – 430 s.
10. Psikhologichne zabezpechennya profesiynoyi diyal'nosti pratsivnykiv pozhezhno-ryatuval'nykh pidrozdiliv MNS Ukrainy: [navchal'nyy posibnyk]/ Mykola Andriyovych Kryshtal'. – Cherkasy: Akademiya pozhezhnoyi bezpeky imeni Heroyiv Chornobilya, 2011. – 226s.
11. Psikhologhiya ekstremal'nykh situatsyy dlya spasatelyu y pozharnykh / Pod obshch.red. Yu.S.Shoyhu. M.:Smysl, 2007. – 319 s.
12. Psikhologhiya y pedahohyka. Voennaya psikhologhiya /Pod red.A.H.Maklakhova. – Spb: Pyter, 2004. – 464s.
13. Rabochaya knyha praktycheskoho psikhologa: posobye dlya spetsyalystov, robotayushchykh s personalom /pod red. A.A.Bodal'ova, A.A.Derkacha, L.H.Lapteva. – M.: Yzd-vo Yn-ta psykhoterapy, 2001. – 460 s.
14. Ekstremal'na psikhologhiya: Pidruchnyk / Za zah.red. prof. O.V.Timchenka – K.: TOV «Avhust Treyd», 2007. – 502s.
15. Shkol'naya psikhologicheskaya sluzhba: voprosy teoryu praktyky/ Y.V.Dubrovyna. – M.:Yzd-vo MHIU, 1991. – 202s.

Сирко Р.И.

Некоторые аспекты подготовки психологов высших учебных заведений к практической деятельности в системе Государственной службе Украины по чрезвычайным ситуациям.

В статье исследуются проблемы профессиональной подготовки специалистов по практической психологии в специализированных учебных заведениях. Анализируется содержание учебного плана и базисных учебных программ, разработанных автором.

Ключевые слова: учебная программа, юридическая психология, экспериментальная психология, профессионально-экстремальная подготовка.

Sirko R.I.

SOME ASPECTS OF PSYCHOLOGISTS TRAINING IN THIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS FOR PRACTICAL ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF DSNS

The article deals with the problems of professional trainings of practical psychology experts at special education establishments in the system of DSNS. The contents of basic curriculum's are analysed, including author's ones.

Key words: curriculum, law psychology, experimental psychology, profession extremal training.

Сірко Роксолана Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, заступник начальника кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

УДК 159.923

Тавровецька Н.І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ» ОСОБИСТОСТІ

У статті наведено результати теоретичного аналізу дефініції «життєва позиція» особистості, проаналізовані різні підходи вчених до змісту та структури «життєвої позиції». Висвітлюються питання становлення життєвої позиції в онтогенезі. Життєва позиція розглядається як інтеграційна характеристика людини в її самоздійсненні. Джерел – 14.

Ключові слова: позиція суб'єкта, життєва позиція, структура життєвої позиції.

Постановка проблеми. Вже в котре українське суспільство переживає переломний період, час, коли відбуваються трансформації у свідомості громадян, у відносинах, у виборі життєвого шляху, у виборі власної соціальної позиції. В такий час становлення особистості відбувається в умовах соціальної невизначеності, невпевненості, без усталених орієнтирів, а процес становлення життєвої позиції особистості набуває характеру деформації. У сучасному суспільстві виникають нові орієнтири, цілі, потреби і інтереси, на їх основі здійснюються трансформаційні процеси самосвідомості особистості, відбуваються якісні особистісні зміни. Такі соціально-політичні процеси у суспільстві вимагають від людини вибору нової ефективної життєвої позиції, що сприяла б гармонійному розвитку та збереженню внутрішнього світу людини, досягненню самореалізації та самоідентифікації. Творення своєї внутрішньої позиції, яка б допомагала людині долати дію несприятливих факторів оточення є важливою умовою активізації та реалізації її особистісного потенціалу. В цьому контексті особливої актуальності набуває соціально-психологічний аналіз такого багатоаспектного утворення, як життєва позиція особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз дефініції «життєва позиція» не має чіткого єдиного визначення, це поняття залишається дискусійним, відкритим, феноменологічним. При цьому слід зазначити, що науково-дослідний статус «життєва позиція» як психологічна категорія отримала лише у другій половині ХХ ст., а до того часу вона розглядалася як складова таких понять, як внутрішня позиція, як орієнтація на певну лінію поведінки, як спосіб життя, як інтеграційна характеристика людини в її самоздійсненні та інші.

У сучасних психологічних дослідженнях на перший план виходить, так звана «життєва» проблематика: «психологія життєвого шляху» (К.Л. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, В.І. Ковальов, С.Л. Рубінштейн, Т.М. Титаренко, В.Г. Панок, М.В. Семиліт, І.А. Підласа, К.Л. Мілютіна та ін.), що аналізує розвиток особистості в часі життя; «життєві перспективи та стратегії життя» особистості (О.І. Головаха, А.А. Кронік, В.Ф. Серенкова,